

Covenant & Conversation

Jonathan Sacks
THE RABBI SACKS LEGACY

RABI LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçekle değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Hukat

Descartes'ın Yanılgısı

2011 yılının en çok satan kitaplarından *The Social Animal*¹ da, New York Times köşe yazarı David Brooks şöyle yazar:

Bir bilinç devriminin ortasında yaşıyoruz. Geçtiğimiz birkaç yıl içinde genetikçiler, nörobilimciler, psikologlar, sosyologlar, ekonomistler, antropologlar ve başkaları, insani gelişimin yapı taşlarını anlamak için büyük adımlar attılar. Ve çalışmalarının merkezi bir bulgusu, bizim öncelikli olarak bilinçli düşüncemizin ürünleri olmadığını göstermektedir. Bizler öncelikli olarak, farkındalık düzeyinin altında meydana gelen düşüncenin ürünleriyiz.¹

Zihnimizin içinde, tam olarak farkında olabileceğimizden çok daha fazlası olup biter. Virginia Üniversitesi'nden Timothy Wilson, insan zihninin, herhangi bir anda 11 milyon bilgi parçasını özümseyebileceği hesabını yapar. Bizler bunun yalnızca minik bir kesrinin bilincinde olabiliriz. Zihinsel olarak olup bitenlerin çoğu, farkındalık eşiğinin altında yatmaktadır.

Yeni nörobilimin vardığı sonuçlardan birine göre, karar verme mekanizmasında duygunun oynadığı muazzam öneme sahip rolün farkına varmaya başlıyoruz.

Fransız Aydınlanması mantığın rolünü vurgulamış ve duyguyu, dikkat dağıtıcı ve çarpıtıcı bir etken olarak görmüştü. Şu anda bilimsel olarak bunun ne kadar yanlış olduğunu görmekteyiz.

Antonio Damasio, *Descartes'ın Yanılgısı* adlı kitabında, bir tümör nedeniyle beyninin ön loblarında hasar yaşayan bir adamın hikâyesini anlatır. Bu adam yüksek IQ'su olan, çok bilgili ve mükemmel bir belleğe sahip biri olarak tanınmaktaydı. Ama tümörü çıkarmak amacıyla yapılan ameliyatın sonrasında yaşamı serbest bir düşüğe geçmişti. Artık zamanını organize edemiyordu. Yanlış yatırımlar yapıyor ve bu da onun birikimlerini kaybetmesine yol açıyordu. Eşinden boşanmış ve ikinci kez evlenmişti, ama çok geçmeden yine boşanmıştı. Hâlâ mükemmel bir şekilde mantık yürütebiliyordu, ama duygu hissetme kabiliyetini kaybetmişti. Bunun bir sonucu olarak makul tercihler yapmaktan acizdi.

Benzeri bir hasardan muzdarip olan başka bir adamsa, karar vermeyi tamamen olanaksız buluyordu. Bir seansın sonunda Damasio bir sonraki buluşmaları için iki olası tarih önerdi. Adam bunun üzerine bir defter çıkardı, her bir tarihin artı ve eksilerini listelemeye başladı, yarım saat boyunca olası hava koşullarından, diğer

¹ David Brooks, *The Social Animal*, Random House, 2011, x [*Sosyal Hayvan*, Say Yayınları, 2016].

angajmanlarla olabilecek potansiyel çatışmalardan vb. bahsetti. Sonunda Damasio müdahale ederek onun yerine kararı kendisi verdi. Adam hemen “Uygundur” dedi ve oradan ayrıldı.

Tercihlerimizin ardında yatan etken, mantık ve muhakemeden çok, duygularımızdır ve iyi tercihler yapabilmek duygusal zekâyı gerektirir. Sorun şudur ki, duygusal yaşamımızın büyük bir bölümü bilinçli zihnin yüzeyinin altında yatmaktadır.

İşte, şimdi görebildiğimiz üzere, Yahudilikteki “*hukim*”, yani rasyonel düşünce açısından bakıldığında hiçbir makul sebep bulamadığımız “hükümlerin” mantığı budur. *Hukim*, farklı tohumları bir arada ekme (*kilayim*), yün ve ketenin birlikte kullanıldığı bir kumaşı giyme (*şaatnez*) ve et ile sütü birlikte yeme yasakları gibi kanunlardır. *Peraşam*ın başında yer alan Kızıl İnek kanunu, *par excellence* bir *hok* olarak tarif edilmektedir:

“Tora’nın hükmü budur” (*Bamidbar 19:2*).

Çağlar boyunca *hukim* hakkında birçok yorum yapılmıştır. Ama yakın dönem nörobilimin ışığında, bunların, prefrontal korteksi, yani rasyonel beyni pas geçerek, insan zihninde işler halde bulunan daha karanlık duygusal güdülerin bazılarını etkisiz hale getirecek içgüdüsel davranış kalıplarını yaratmak üzere tasarlanmış kanunlar olduğu önermesinde bulunabiliriz.

Örneğin, Jared Diamond’un, kitabı *Collapse*’ta [Çöküş] kayda geçirmiş olduğu üzere, tarih boyunca insanların, yerleştikleri her yerde artlarında çevre felaketlerinden oluşan bir iz bıraktıklarını, bazı hayvan ve kuş türlerini tamamen yok ettiklerini, ormanları mahvettiklerini, aşırı tarımla toprağa zarar verdiklerini vb. bilmekteyiz.

Karışık tohum ekme, et ve sütü karıştırma, yün ve keteni birleştirme ve benzeri yasaklar, doğanın bütünlüğüne yönelik içgüdüsel bir saygı duygusunu yaratma etkisine sahiptir. Bu kanunlar belli sınırları tesis ederler. Limitler koyarlar. Hayvanımıza ve bitkimize canımızın çektiği şekilde davranamayacağımız duygusunu telkin ederler. Bazı şeyler yasaktır – tıpkı Eden Bahçesi’nin ortasındaki ağacın meyvesi gibi. İnsanlık tarihinin şafak vaktinde yer alan Eden hikâyesi, bütünüyle, mesajını şimdi, önceki herhangi bir nesildekenden çok daha iyi anlayabileceğimiz bir misal niteliğindedir: Bir sınır duygusu olmazsa ekolojimizi yok eder ve sonunda cenneti kaybettiğimizi keşfederiz.

Kızıl İnek ritüeline gelirsek; bu ritüel, tüm pre-rasyonel içgüdülerin en yıkıcı olanını hedeflemektedir: Sigmund Freud’un *thanatos* adını verdiği ölüm içgüdü. Freud bunu “Zevk prensibinden daha ağır basan, ondan daha ilkel, daha temel, daha içgüdüsel” bir şey olarak tarif etmişti.² *Civilisation and Its Discontents* [Uygurlık ve Hoşnutsuzlukları] başlıklı makalesinde “[Ölüm] içgüdüünün bir kısmı, harici dünyaya doğru yönlendirilir ve bir agresiflik içgüdüü şeklinde gün yüzüne çıkar” diye yazmıştı ve Freud bunu “uygarlığın en büyük ayak bağı” olarak görmekteydi.

Kızıl İnek ritüeli, kutsalın, ölümden değil, yaşamda bulunduğu şekilde güçlü bir beyandır. Ölü bir bedenle temas etmiş herhangi bir kişinin, Mişkan veya Bet Amikdaş’a girmeden önce bir arınma sürecinden geçmesi zorunluymuştu. Koenlerin, sıradan halka göre daha katı kurallara itaat etmeleri gerekiyordu ve Koen Gadol’un itaat etmesini gerektiren kurallar bunlardan bile katıydı.

Bu, Tanah döneminde Yahudiliği son derece farklı ve olağandışı hale getirmiştir. Yahudilik, ölü atalara ibadeti içeren veya onların ruhlarıyla temas kurmayı arayan hiçbir kültü içermez. Tora’nın Moşe hakkında “Onun mezar

² Sigmund Freud, "Beyond the Pleasure Principle", *On Metapsychology*, Harmondsworth, Penguin,

1984, s. 294 [*Metapsikoloji* (İdea Yayınevi, 2000): “Zevk Prensibinin Ötesinde”].

yerini bu güne kadar kimse bilmez” (Devarim 34:6) demesinin ardındaki sebep, olasılıkla, Moşe’nin mezarının kutsal bir türbe haline getirilmesinin önüne geçmekti. Tanrı ve kutsiyet, ancak yaşamda bulunabilir. Ölüm ise kirletir.

İşin özü şudur: Bu, yalnızca mantık ve muhakeme ile ulaşılabilecek bir şey değildir – ve yakın dönem nörobilimin müthiş bir açıklıkla ortaya koyduğu nokta da budur. Freud, ölüm içgüdüsünün güçlü, irrasyonel ve büyük ölçüde bilinçsiz olduğu önermesinde bulunduğunda haklıydı; yine de, belli başlı koşullar altında bu içgüdü, insanları yapmaya sevk edebilecekleri açısından mutlak surette yıkıcı olabilir.

İbranice *hok* terimi, “hakk etmek; kazımak; nakşetmek” fiilinden gelir. Tıpkı bir heykelin bir kayanın içine oyulması gibi, davranışsal bir alışkanlık da aynı şekilde bilinçaltımızın derinliğine kazınır ve içgüdüsel tepkilerimizi

değiştirir. Bunun sonucu da, ölüm ve kutsiyeti birbirinin taban tabana zıttı durumlar olarak görmek üzere eğitilmiş bir kişiliktir – tıpkı et (ölüm) ve süt (yaşam) gibi.

Hukim, Yahudiliğin bizi duygusal zekâ alanında eğitme yöntemidir ve bunu her şeyin üzerinde, kutsiyeti yaşamla ve kirliliği ölümle bağdaştıran bir şartlandırmayla yapar. Bunun doğruluğunun modern nörobilimle kanıtlandığını görmek gerçekten de büyüleyicidir.

Kendi başına hayati öneme sahip olan rasyonel düşünce, olduğumuz gibi olmamızın sebeplerini anlatan hikâyenin yalnızca yarısıdır. Eğer, bilinçli zihnin yüzeyinin altında, çok da uzak olmayan bir noktada pusuda bekleyen saldırganlık, şiddet ve ölüm içgüdüsünü başarılı bir şekilde zapt etmek istiyorsak, hikâyenin diğer yarısını da şekillendirmeye ve kontrol etmeye ihtiyacımız vardır.

Şabat Sofrası İçin Tartışma Soruları

1. Sizce duygu, karar verme mekanizmasında nasıl bir rol oynar?
2. Kızıl İnek ritüeli ölüm içgüdüsü meselesine nasıl hitap etmektedir?
3. Bilinçaltımızı anlamak, saldırganlık ve şiddeti kontrol altına almamıza yardımcı olabilir mi?